

Τεχνοκρατική Ορθολογικότητα vs. Δημοκρατική Ορθολογικότητα. Μετα-δημοκρατική Μετάπτωση. Η περίπτωση της Ουγγαρίας

Dr.phil. Δώρα Παπαδοπούλου

Οι συζητήσεις περί δημοκρατικού ελλείμματος αποτελούσαν και εξακολουθούν να αποτελούν αντικείμενο έντονου ενδιαφέροντος για τους μελετητές και ευρύτερα για τη δημόσια σφαίρα. Ωστόσο, η εστίαση έχει πλέον μετατοπιστεί: δεν απασχολεί πια μόνο το ίδιο το έλλειμμα, αλλά ενδιαφέρουν και οι μετασχηματισμοί που έχει υποστεί η Δημοκρατία. Γεγονός είναι, λοιπόν, ότι οι δημοκρατίες έχουν υποστεί αλλαγές και μεταλλάξεις. Αυτές οι αλλαγές δεν αφορούν μόνο την αδιαφορία των πολιτών και την επίδρασή της στην πολιτειότητά τους, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι θεσμοί, καθώς η τεχνοκρατική και διαχειριστική προσέγγιση κερδίζει συνεχώς έδαφος.

Αυτή η δυναμική αντικατοπτρίζεται και στη συζήτηση περί μετα-δημοκρατίας, όπως την έχει προσδιορίσει ο Colin Crouch¹. Η δημοκρατική, όμως, αυτή μετάπτωση, που μας ενδιαφέρει στην παρούσα μελέτη, αφορά ειδικότερα την εννοιολογική και λειτουργική αντίθεση μεταξύ τεχνοκρατικής και δημοκρατικής ορθολογικότητας. Με οδηγό την προσέγγιση του Otfried Höffe, θα αναλύσω πώς η ουγγρική περίπτωση έχει μετατοπιστεί από μια δημοκρατική σε μια λειτουργική, εργαλειακή αντίληψη της διακυβέρνησης, όπου η νομιμοποίηση δεν αντλεί πλέον την ισχύ της από τη δημόσια οπτική.

Σκιαγραφώντας το θεωρητικό πλαίσιο: Τεχνοκρατία, Ορθολογικότητα και Μετα-δημοκρατική Μετάπτωση

Παρά το γεγονός ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς μας, σπάνια αναλογιζόμαστε πόσο βαθιά μας επηρεάζουν. Η χρήση τους, ιδιαίτερα στον τομέα της διακυβέρνησης, δεν συνοδεύεται πάντα από ουσιαστικό προβληματισμό. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό αν λάβουμε μάλιστα υπόψη την αυξανόμενη επιρροή της Τεχνητής Νοημοσύνης (TN), η οποία φέρνει στο προσκήνιο νέα ζητήματα σχετικά με τον ρόλο της τεχνολογίας στη λήψη αποφάσεων. Η τεχνολογική καινοτομία απαιτεί τεχνοκρατική διαχείριση. Αυτό εγείρει βέβαια ερωτήματα για το πώς η τεχνολογία επηρεάζει την ίδια τη φύση της διακυβέρνησης². Η τεχνοκρατία ως σύστημα αφορά την προσέγγιση της διακυβέρνησης υπό το πρίσμα της αποτελεσματικότητας. Αυτού του είδους η επιχειρηματολογία συνδέεται άμεσα με τη μετάπτωση της δημοκρατίας, όπου η λογική της απόδοσης και της αποτελεσματικότητας

¹ Βλ. σχετικά, Crouch C., Post-Democracy, Polity Press, Cambridge 2004.

² Schwartzman S., Science, technology, technocracy, and democracy. The controls of technology.–Rio de Janeiro: Iuperj, 1979.

(τεχνοκρατική ορθολογικότητα) υπερτερεί³ έναντι της διαβούλευσης και της συμμετοχής (δημοκρατική ορθολογικότητα)⁴. Συνεπώς, η συζήτηση για την τεχνολογία και τη διακυβέρνηση δεν μπορεί να αγνοήσει τις πιθανές σκοτεινές πλευρές της τεχνοκρατίας⁵.

Η σχετική συζήτηση δεν είναι νέα· ήδη ο M. Weber μιλούσε για τον εξορθολογισμό συνδέοντάς τον με την κυριαρχία των μέσων έναντι των σκοπών (zweckrational). Η πρωτοκαθεδρία της αποδοτικότητας οδηγεί σε μια διοικητική λογική⁶ που εστιάζει στα «βέλτιστα μέσα» παραγνωρίζοντας, όμως, τη σημασία του συλλογικού συμφέροντος, τη συμμετοχή και τις ηθικές αξίες (wertrational)⁷. Έτσι, τα πρακτικά αποτελέσματα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων συνηγορούν υπέρ των βέλτιστων μέσων καλλιεργώντας, όμως, την απομάκρυνση των πολιτών από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, ενώ παράλληλα θέτουν στο περιθώριο κοινωνικούς και ηθικούς παράγοντες. Επιπρόσθετα, μια τέτοια οπτική, όταν υιοθετείται από τους κυβερνώντες, γίνεται μέσο για την απόσυρση της πολιτικής από το πεδίο της διαβούλευσης⁸.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η παρούσα προσπάθεια, η οποία θα αναδείξει τις θεωρητικές συνιστώσες της τεχνοκρατικής και της δημοκρατικής ορθολογικότητας. Μέσω της θεωρίας του Otfried Höffe θα υπογραμμιστεί αυτό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μετα-δημοκρατική μετάπτωση», ένα φαινόμενο που καθίσταται από μέσα από το παράδειγμα της Ουγγαρίας. Πρόκειται ουσιαστικά για μια μορφή επιτελεστικής ορθολογικότητας (Zweckrationalität) που λειτουργεί χωρίς πολιτική νομιμοποίηση και αποδεσμεύεται από τις δημοκρατικές αρχές. Η περίπτωση της Ουγγαρίας αποτυπώνει χαρακτηριστικά τον τρόπο με τον οποίο η ορθολογικότητα, όταν αποσυνδέεται από τη δημοκρατική της διάσταση, οδηγεί τελικά σε αυτό που θα ονομάσουμε μετα-δημοκρατική μετάπτωση, ως αποπολιτικοποίηση της διακυβέρνησης.

Η τεχνοκρατική ορθολογικότητα προσεγγίζει την επίλυση των προβλημάτων με στόχο την επίτευξη αποτελεσματικών λύσεων, αξιοποιώντας συστηματικά τεχνολογικά εργαλεία και

³ Andersen N. A., «The technocratic rationality of governance - the case of the Danish employment services», Critical Policy Studies, 15(4), 2021, σ. 425–443, <https://doi.org/10.1080/19460171.2020.1866629> σ. 429.

⁴ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιχειρηματολογία του: Fischer F., *Technocracy and the Politics of Expertise*, Sage Publications, Newbury Park 1990.

⁵ Ενδιαφέρουσα είναι η επιχειρηματολογία της σχέσης της τεχνοκρατίας με τη δημόσια σφαίρα (υπό την οπτική της Hannah Arendt) με αναφορά στους πιθανούς κινδύνους. Βλ. Barbi G. N., «Technocracy and the Public Sphere», *Etica e Politica/Ethics and Politics*, 24(2), 2022, σ. 391-418.

⁶ Δεν θα υπεισέλθω σε λεπτομέρειες αναφορικά με τη συγκεκριμένη επιχειρηματολογία γιατί βρίσκεται πέρα από τη σκοποθεσία της παρούσας μελέτης. Βλ. σχετικά Weber M., *Οι τύποι της Εξουσίας, Μετάφραση-Σχόλια-Επίμετρο Θανάσης Γκιούρας, Κένταυρος, Αθήνα 2001*, σ. 23.

⁷ Βλ. Hahn S., «Rationalitätsbegriffe – Von Max Weber lernen?» στο Behnke, J., Bräuninger, T., Shikano, S. (επιμ.) *Jahrbuch für Handlungs- und Entscheidungstheorie*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. https://doi.org/10.1007/978-3-531-92428-1_2. Για μια κριτική αντιμετώπιση αυτής της επιχειρηματολογίας βλ. Oakes G., «Wertrationalität und Wertsphären – kritische Bemerkungen» στο Gostmann, P., Merz-Benz, PU. (επιμ.) *Macht und Herrschaft*. Springer VS, Wiesbaden, 2021 https://doi.org/10.1007/978-3-658-31608-2_4

⁸ Habermas J., «The Scientization of Politics and the Public Sphere» στο Habermas J., *Toward a Rational Society*, μτφρ. Jeremy J. Shapiro, Cambridge: Polity Press 1987, σ. 62-80· Habermas J. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1990, σ. 343-352. Στον Habermas περιγράφεται ως «επικοινωνιακή ορθολογικότητα» (kommunikative Rationalität), καθώς η νομιμότητα προκύπτει μέσω της συμμετοχής.

διαχειριστικά μέσα. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων νοείται ως τεχνική, σκοπο-ορθολογική (Zweckrationalität), προσανατολισμένη στην αποδοτικότητα, χωρίς να λαμβάνει υπόψη αξιακές ή ηθικοπολιτικές διαστάσεις. Αυτά τα εργαλεία στοχεύουν στην προσαρμογή στα δεδομένα, απαλλαγμένα από κάθε άλλη επιρροή ή αξιακή φόρτιση. Ωστόσο, με αυτόν τον τρόπο παραμερίζονται σημαντικές διαστάσεις των αποφάσεων, όπως η δικαιοπολιτική και ηθική τους θεμελίωση. Από την άλλη μεριά, η δημοκρατική ορθολογικότητα αποτελεί τον θεμελιώδη πυλώνα της διαβούλευσης. Επικοινωνεί στενά με τις βασικές αρχές της, στηρίζοντας τη συμμετοχή και τη δημόσια νομιμοποίηση⁹. Αυτή η ορθολογικότητα λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές και ηθικές παραμέτρους. Κεντρικός στόχος της δημοκρατικής ορθολογικότητας είναι ο δημόσιος διάλογος ως εργαλείο λήψης αποφάσεων, όχι απλώς ως προϊόν μιας τεχνικής διαδικασίας ή επεξεργασίας¹⁰. Η ενίσχυση των πολιτικών αποφάσεων αποτελεί βασικό ζητούμενο, ενώ κάθε έκπτωση¹¹ στους μηχανισμούς που την υποστηρίζουν, οδηγεί ταυτόχρονα σε υποβάθμιση της ουσιαστικής τους σημασίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η μετα-δημοκρατική μετάπτωση συνίσταται σε μια εκτροπή από την επικοινωνιακή ορθολογικότητα, όπως την προσδιορίζει ο Habermas, προς μια λειτουργική, τεχνοκρατική λογική. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων τείνει να αποσυνδέεται από τον δημόσιο λόγο και τη διαβούλευση μεταξύ ίσων πολιτών και να επικεντρώνεται στη σκοπο-ορθολογική (zweckrational) επιδίωξη αποτελεσματικών λύσεων (επιτελεστική ορθολογικότητα), εντός ενός πλαισίου που συχνά αγνοεί την αξιακή (wertrational) θεμελίωση των επιλογών. Όπως επισημαίνει και ο Höffe, σε ένα τέτοιο πλαίσιο υποβαθμίζεται η αυτονομία του πολίτη ως φορέα λογικής κρίσης και η δημοκρατία κινδυνεύει να εκφυλιστεί σε μια διαδικασία τεχνικής διαχείρισης, αποσυνδεδεμένη από την ηθικοπολιτική της νομιμοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο, η συγκεκριμένη μορφή διακυβέρνησης απομακρύνει τον πολίτη από τα κέντρα λήψης αποφάσεων, πλήττοντας την ουσιαστική σημασία της πολιτικής διαβούλευσης¹².

Μετα-δημοκρατική Μετάπτωση: Μια Κριτική Θεώρηση υπό το πρίσμα της επιχειρηματολογίας του Otfried Höffe

Η υποχώρηση της δημοκρατικής ορθολογικότητας υπέρ μιας τεχνοκρατικής προσέγγισης οδηγεί σε έναν διαφορετικό - και συχνά αποπολιτικοποιημένο - τρόπο πρόσληψης της πολιτικής πραγματικότητας. Υπό αυτήν την οπτική, η πολιτική διάσταση αυτής αποκτά «τυπικό» χαρακτήρα. Τα θεσμικά χαρακτηριστικά της υπάρχουν, αλλά αλλοιώνεται το περιεχόμενο της. Μάλιστα, όπως θα δούμε, για τον Otfried Höffe, όταν θυσιάζεται η δημοκρατική ορθολογικότητα υπονομεύεται και η σημασία της διαβούλευσης.

⁹Habermas J., *Theorie des kommunikativen Handelns*, Band I: Handlungsrationality und gesellschaftliche Rationalisierung· Band II: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1981.

¹⁰ Höffe Ot., *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung*, C.H. Beck, München 1999, σ. 40-57.

¹¹ Bein S., «*Demokratien in der Krise? Zum Beitrag zentraler Indizes der Demokratiemessung zur Debatte um Funktionsstörungen etablierter Demokratien*», *Zeitschrift für Politikwissenschaft* 28 (2), 2018 σ. 147–171. DOI: doi.org/10.1007/s41358-018-0133-4.

¹²Habermas J., *Faktizität und Geltung*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1992· Höffe Ot. *Wirtschaftsbürger, Staatsbürger. Politische Ethik im Zeitalter der Globalisierung*, C.H. Beck, München, σ. 146. Για τα σημεία σύζευξης και διαφορών μεταξύ των δυο θεωρητικών βλ. Papadopoulou Th., *Deliberative Demokratie und «Diskurs»*. Eine Debatte zwischen Habermas und Rawls, Karl Alber, Tübingen 2006.

Ο Otfried Höffe, πολιτικός θεωρητικός και μια από τις σημαντικότερες και πιο επιδραστικές μορφές της σύγχρονης γερμανικής φιλοσοφίας, γεννήθηκε το 1943 στο Leobschütz (Oberschlesien, σημερινό Głubczyce, στην Πολωνία). Η συμβολή του στους τομείς της Πολιτικής Θεωρίας, της Φιλοσοφίας του Δικαίου και της Ηθικής είναι ιδιαίτερα σημαντική και πολυεπίπεδη. Υπήρξε για πολλά χρόνια τακτικός καθηγητής στο Eberhard Karls Universität Tübingen¹³, όπου ανέπτυξε έναν γόνιμο φιλοσοφικό διάλογο ανάμεσα στις καντιανές αρχές και τις προκλήσεις της σύγχρονης πολιτικής σκέψης. Μέσα από το έργο του, ο Höffe προσπαθεί να αναδιατυπώσει τις θεμελιώδεις αρχές του κλασικού ορθολογισμού, προκειμένου να απαντήσει στα σύγχρονα ερωτήματα που αφορούν τη δικαιοσύνη, τη δημοκρατία και την ηθική συγκρότηση μιας παγκόσμιας κοινωνίας.

Ο Höffe υιοθετεί την καντιανή προσέγγιση¹⁴ έχοντας ως έρεισμα την ατομική αυτονομία και την ηθική διάσταση της πολιτικής συμμετοχής. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του, η δημοκρατία¹⁵ δεν περιορίζεται μόνο στον προσδιορισμό της ως διαδικασίας λήψης αποφάσεων αλλά περιλαμβάνει και ηθικές συνιστώσες¹⁶ που συνδέονται με την ενεργή συμμετοχή των πολιτών και την ανάδειξη της σημασίας της διαβούλευσης. Εστιάζοντας στην κριτική της πολιτικής νομιμοποίησης, ο Höffe υπογραμμίζει ότι το κράτος δικαίου δεν αρκεί να εφαρμόζει απλώς τους νόμους· οφείλει να είναι και ηθικά νομιμοποιημένο. Ηθικά νομιμοποιημένο χαρακτηρίζεται, όταν οι πολίτες θεωρούν την εξουσία ορθολογικά νομιμοποιημένη και όχι απλά «νόμιμη» ή «αναγκαία». Η μετα-δημοκρατική, λοιπόν, μετάπτωση για τον Höffe¹⁷ αφορά και την κρίση του ηθικού υποβάθρου της δημοκρατίας με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της πολιτικής συμμετοχής και -κατ' επέκταση- της δημοκρατικής νομιμοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι, όταν κυριαρχεί η τεχνοκρατική λογική, παραγκωνίζεται η δημοκρατική ορθολογικότητα θίγοντας την ίδια τη νομιμοποίηση των θεσμών, καθώς αποδυναμώνεται η δημόσια διαβούλευση.

Η μετα-δημοκρατική μετάπτωση εκφράζεται ως αποπολιτικοποίηση της διακυβέρνησης από τη στιγμή που το αξιακό πλαίσιο της διαβούλευσης για την ενίσχυση της δημοκρατίας δεν υπάρχει. Ο Höffe βλέπει τη μετάπτωση ως απομάκρυνση από τους δημοκρατικούς θεσμούς λόγω της κυριαρχίας της τεχνοκρατικής ορθολογικότητας. Η έμφαση που δίνεται έτσι στο αποτέλεσμα ανεξάρτητα από οποιαδήποτε μορφή νομιμοποίησης, μετατρέπει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε μια αδιαφανή διαδικασία. Η απουσία¹⁸ της ηθικής προϋπόθεσης της εξουσίας συνηγορεί υπέρ μιας διακυβέρνησης που απευθύνεται στους πολίτες μόνο ως διοικούμενους και

¹³ Υπήρξε ο βασικός επόπτης καθηγητής μου. Η συμβολή του στη διάρκεια του διδακτορικού μου υπήρξε καταλυτική για τη διαμόρφωση της θεωρητικής μου σκέψης και της ερευνητικής προσέγγισης.

¹⁴ Höffe Ot., *Kategorische Rechtsprinzipien, Ein Kontrapunkt der Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1995· Höffe Ot., *Königliche Völker. Zu Kants kosmopolitischer Rechts-und Recht Friedenstheorie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2001.

¹⁵ Höffe Ot., *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung*, ό.π.

¹⁶ Höffe Ot., *Die Macht der Moral im 21. Jahrhundert. Annäherungen an eine zeitgemäße Ethik*, C.H. Beck, München 2014.

¹⁷ Papadopoulou Th., *Deliberative Demokratie und «Diskurs»*, ό.π.

¹⁸ Höffe Ot., *Die Macht der Moral im 21. Jahrhundert. Annäherungen an eine zeitgemäße Ethik*, ό.π., σ.112-114.

επιχειρηματολογεί μόνο στο όνομα της λειτουργικότητας. Στη δική του επιχειρηματολογία το κριτήριο της νομιμοποίησης και όχι της αποτελεσματικότητας επικρατεί και υπό αυτό το πρίσμα αναρωτιέται αν η δημοκρατία είναι μελλοντικά εφικτή (zukunfts-fähig)¹⁹. Ο Höffe αναδεικνύει την απώλεια της δημοκρατικής διάστασης λόγω ελλείψεως νομιμοποίησης και της προτεραιότητας που δίνεται στη μηχανιστική προσέγγιση.

Έχοντας ως αφόρμηση τις τοποθετήσεις του Höffe κατανοούμε ότι η κριτική του αφορά τη συνεχή ενδυνάμωση της τεχνοκρατικής ορθολογικότητας καθώς αυτή στον χώρο της διακυβέρνησης αναφέρεται στην εργαλειακή λογική της εξουσίας. Αυτό σημαίνει ότι τα κριτήρια της αποτελεσματικότητας συχνά στερούνται νομιμοποίησης, αφού η αποτελεσματικότητα δεν συνεπάγεται απαραίτητα και νομιμοποίηση. Αυτή, όμως, η συνθήκη οδηγεί στην αποδυνάμωση της διαβούλευσης. Η διακυβέρνηση περιορίζεται σε μια κυβερνητική διαχείριση ή γίνεται απλά διαχείριση ζητημάτων που παραμελεί την πολιτική διάσταση των ενεργειών επηρεάζοντας έτσι και την ποιότητα των αποφάσεων. Προτεραιότητα δίνεται στο τεχνικά σωστό, ενώ το επιχείρημα της ολισθηρότητας καθίσταται κυρίαρχο. Αν αυτή η κατάσταση θεωρηθεί ως αφετηρία, τότε η πολιτική διαφωνία, που αποτελεί θεμέλιο της διαβούλευσης, περιθωριοποιείται, καθώς η τεχνοκρατική ορθολογικότητα την αγνοεί ή ακόμη και την αντιμάχεται. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί στην αποπολιτικοποίηση των θεσμικών συγκρούσεων. Σε αυτό το επίπεδο - χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Höffe- το αποτέλεσμα μεταφράζεται σε δυσχέρεια της ηθικής και πολιτικής αυτονομίας των πολιτών. Η ουσιαστικότητα της συμμετοχής μειώνεται καθώς εξασθενεί και η δημόσια σφαίρα.

Για την ισχυροποίηση της δημόσιας σφαίρας, ο Höffe έχει ως έρεισμα την καντιανή προσέγγιση²⁰ για την αξιοπρέπεια του προσώπου τονίζοντας την έννοια της αυτονομίας στο όνομα αυτού που κατανοεί ως ηθική της δημοκρατίας. Και σε αυτό χτίζει το όραμα του πέρα από έναν σχεδιασμό απλά προσανατολισμένο στο αποτέλεσμα. Σκοπός είναι η αντιμετώπιση των προκλήσεων του μέλλοντος. Η δημοκρατική ορθολογικότητα για τον Höffe είναι ο μοχλός που στηρίζει τη συμμετοχή των πολιτών και ενισχύει τη διαβούλευση (demokratische aufgeklärte Gesellschaft)²¹. Ο Höffe θεωρεί ότι η δημοκρατία δεν είναι μόνο μοντέλο οργάνωσης αλλά και μορφή ηθικής ζωής.

Η επικράτηση του τεχνοκρατικού τρόπου λήψης αποφάσεων κατά τον Höffe, καλλιεργεί τις συνθήκες για αυτό που μπορεί να χαρακτηριστεί «postdemokratische Entartung» (μετα-δημοκρατική μετάπτωση). Αν και ο ίδιος δεν χρησιμοποιεί ρητά αυτόν τον όρο, κατ' εμέ, μέσα από έννοιες όπως «technokratische Dominanz», (τεχνοκρατική κυριαρχία) «Aushöhlung»²²

¹⁹ Höffe Ot., Ist die Demokratie Zukunftsfähig? Eine Moderne Politik, C.H. Beck, München 2008.

²⁰ Δεν θα εξετάσω διεξοδικά την καντιανή προσέγγιση του Höffe, η οποία είναι ο βασικός άξονας του συνόλου της θεωρητικής του σκέψης. Βλ. και Höffe Ot., Kategorische Rechtsprinzipien. Ein Kontaktpunkt der Moderne, ό.π.

²¹ Η έννοια του «κόμβου» μεταξύ Gemeinschaft και Gesellschaft στον Höffe λειτουργεί ως γέφυρα, όπου η τεχνοκρατική γνώση μπορεί να ενσωματωθεί σε μια δημοκρατική και ηθικά ευαίσθητη δομή. Höffe Ot., Den Staat braucht selbst ein Volk von Teufeln. Philosophische Versuche zur Rechts-und Staatethik, Reclam, Stuttgart 1988.

²² Αποδυνάμωση εκ των έσω.

(αποδυνάμωση) και «Verfall» (παρακμή), διατυπώνει μια κριτική που περιγράφει ακριβώς αυτή τη μετάπτωση, δηλαδή την αποδυνάμωση της ουσιαστικής συμμετοχής των πολιτών, τη μετατροπή της διακυβέρνησης σε καθαρά τεχνοκρατική διαδικασία και την αντικατάσταση της δημοκρατικής συζήτησης από την επιδίωξη της αποτελεσματικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, η δημόσια σφαίρα χειραγωγείται και αποδυναμώνεται. Αυτό που διαβάζω στον Höffe είναι η κριτική του ή προειδοποίηση ότι η δημοκρατία με προτεραιότητα την τεχνοκρατική αποτελεσματικότητα έχει γίνει ένας θεσμικός φορμαλισμός. Ερμηνεύοντας την επιχειρηματολογία του, η μετα-δημοκρατική μετάπτωση καθίσταται ορατή όταν η δημοκρατία παύει να εδράζεται στην ενεργή αυτοδιάθεση των πολιτών και εκφυλίζεται σε μια τεχνοκρατική διαχείριση, σε μια ελεγχόμενη δημόσια σφαίρα και σε μια σταδιακή υποβάθμιση της δημόσιας χρήσης της λογικής.

Αυτή η σταδιακή μετάπτωση, οδηγεί στον περιορισμό²³ του αυτοκαθορισμού των πολιτών καθώς η τεχνοκρατική διακυβέρνηση υπονομεύει τη δημοκρατία. Η δημοκρατία στηρίζεται στον αυτοκαθορισμό («Demokratie als Selbstbestimmung»)²⁴ και ο αυτοκαθορισμός προσδιορίζεται με όρους αυτονομοθέτησης («die Selbstbestimmung als Selbstgesetzgebung»)²⁵. Όταν η τεχνοκρατική ορθολογικότητα επικρατεί η λογική περί αυτονομοθέτησης παύει να είναι θεμέλιο μιας πολιτικής κοινωνίας. Η δημοκρατία έχει ως κύριο πυλώνα τον αυτοκαθορισμό των πολιτών μέσω της δημόσιας χρήσης του λόγου και της ελεύθερης διαμόρφωσης της βούλησης²⁶. Η δημοκρατία δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τη συμμετοχή των πολιτών αναγνωρίζοντας τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις. Αυτές αφορούν τόσο θεσμικές εγγυήσεις όσο και την ύπαρξη μιας κριτικής δημόσιας σφαίρας, όπου πυλώνας είναι η συνειδητή ηθικά αυτόνομη συμμετοχή²⁷. Για τον λόγο αυτό, η ενίσχυση της δημόσιας σφαίρας οφείλει να αποκαθιστά την πολιτική διάσταση της πραγματικότητας. Η πολιτική δικαιοσύνη προϋποθέτει μια κριτική δημόσια σφαίρα, μέσα στην οποία οι πολίτες συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες ως λογικά/ορθολογικά υποκείμενα. Αν, όμως, η δημόσια σφαίρα χειραγωγείται ή κατευθύνεται και η δημόσια χρήση της λογικής απαξιώνεται, τότε η δημοκρατία απογυμνώνεται από το ίδιο της το περιεχόμενο²⁸.

Μάλιστα, η δικαιοσύνη ως ανταλλαγή (Gerechtigkeit als Tausch)²⁹, επιζητά τη δημόσια συμμετοχή των πολιτών, που όταν αυτή εκλείπει, εργαλειοποιούνται οι πολίτες. Όταν αυτή η θεμελιώδης βάση χαθεί και στη θέση της κυριαρχήσει η τεχνοκρατική διακυβέρνηση και η

²³ «Insofern herrscht heute die angekündigte dritte Freiheitseinschränkung: eine faktische Abhängigkeit von der Technosphäre», Höffe Ot., Kritik der Freiheit. Das Grundproblem der Moderne, C.H. Beck, München 2015, σ. 57.

²⁴ Ibid, σ. 15.

²⁵ Ibid, σ. 29.

²⁶ «Die Demokratie lebt von der aktiven Selbstbestimmung der Bürger durch öffentliche Vernunft und freie Willensbildung», Höffe Ot., Demokratie im Zeitalter der Globalisierung, ό.π., σ. 109-110.

²⁷ «[...] in Demokratien sogar zu zwingen, den Dialog mit der Öffentlichkeit zu suchen und im Dialog formale und substanzielle Minimalbedingungen anzuerkennen», Ibid, σ. 321 και σ. 40-41.

²⁸ Höffe Ot., Politische Gerechtigkeit, Grundlegung einer kritischen Philosophie von Recht und Staat, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1989.

²⁹ Kersting W. (επιμ.), Gerechtigkeit als Tausch? Auseinandersetzungen mit der politischen Philosophie Otfried Höffes, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1991.

ελεγχόμενη δημόσια σφαίρα, τότε έχει επέλθει μια μετα-δημοκρατική μετάπτωση³⁰. Εκφράζει την ανησυχία του για την τεχνοκρατική διαχείριση, που μετατρέπει τη δημοκρατία σε «πολιτική χωρίς πολιτική», όπου ο δημόσιος διάλογος δεν είναι κυρίαρχος³¹. «Το κοινωνικό συμβόλαιο δεν είναι ένα ιστορικό γεγονός, αλλά μια κανονιστική κατασκευή. Δεν μας ενδιαφέρει αν και πώς οι άνθρωποι δημιούργησαν δίκαιο από την ανομία, αλλά εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις μια πολιτική τάξη είναι νομιμοποιήσιμη από την οπτική της λογικής»³². «Η κυριαρχία της τεχνοκρατίας μπορεί να αποδυναμώσει (να διαβρώσει εκ των έσω) τη Δημοκρατία χωρίς να την καταργήσει τυπικά. Πρόκειται για μια ‘ήπια’ μορφή αυταρχισμού: πολιτική χωρίς πολιτική»³³. Απαραίτητα συστατικά είναι η πολιτική κουλτούρα της συμμετοχής και η κριτική σκέψη. Η κρίση της δημόσιας λογικής είναι και φθορά της ουσιαστικής συμμετοχής³⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο, η καντιανή οπτική του προσφέρει το θεωρητικό θεμέλιο βάσει του οποίου οι πολίτες είναι συν-νομοθέτες, διότι -για τον Höffe- αν αυτό δεν ισχύει, τότε επικρατεί ένα θεσμικό προσωπείο, όπου ο δημόσιος λόγος αδρανεί. Η πολιτική, για τον Höffe, δεν είναι απλώς μια διαδικασία διοίκησης· είναι μια διαδρομή που προϋποθέτει την ενεργό παρουσία του ατόμου και την υπεράσπιση της αυτονομίας του. Η πολιτική διάσταση παύει έτσι να ταυτίζεται με την τεχνική διαχείριση και αποκτά ξανά το ηθικοπρακτικό της νόημα³⁵. Αν θέλαμε να δούμε στην πράξη ένα τέτοιο παράδειγμα, η περίπτωση της Ουγγαρίας καθιστά εμφανή την έκπτωση αυτών των χαρακτηριστικών που συνιστούν τους πυλώνες μιας συμμετοχικής δημοκρατικής συγκρότησης. Στη χώρα αυτή εξασθενεί ο πλουραλισμός, καθώς ο κρατικός λόγος έχει τον μανδύα του τεχνοκρατικού ουδέτερου λόγου στο όνομα των αξιών. Πρόκειται για μια κατασκευή δημοκρατίας χωρίς δημόσιο λόγο. Δεν διαβάζω αυτήν την κατάσταση στον Höffe ως μια νέα (αντι)νεωτερικότητα, αλλά ως μετα-δημοκρατική μετάπτωση. Αν και ο Höffe δεν χρησιμοποιεί τον όρο «μετα-δημοκρατική μετάπτωση» («postdemokratische Entartung»), το περιγραφόμενο φαινόμενο παραπέμπει σε ένα μόρφωμα, όπου διατηρείται η δημοκρατική μορφή, αλλά μεταβάλλεται το περιεχόμενό της καθώς αλλάζει ο τρόπος νομιμοποίησής της. Δεν υπάρχει ηθική νομιμοποίηση. Πρόκειται για μια διακυβέρνηση στο όνομα της εθνικής σωτηρίας, η οποία δεν διστάζει να περιορίσει ή να ελέγξει την δημόσια σφαίρα.

Το ενδιαφέρον μου εκτείνεται πέρα από τη γενική συζήτηση περί μετα-δημοκρατίας, καθώς θεωρώ ότι η επιχειρηματολογία του Höffe για τη μετα-δημοκρατική μετάπτωση είναι εντέλει πιο ριζική. Αν και μοιράζονται έναν κοινό παρονομαστή - την κρίση της νομιμοποίησης - ο Höffe εστιάζει όχι μόνο στη θεσμική και διαδικαστική διάσταση αλλά και στην ηθική συγκρότηση της

³⁰ Höffe Ot., *Gerechtigkeit. Eine philosophische Einführung*, C.H. Beck, München 2001.

³¹ Höffe, Ot., *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung*, ό.π., σ. 56-57.

³² Ibid, σ. 50-51.

³³ Die Vorherrschaft der Technokratie kann die Demokratie aushöhlen, ohne sie formal abzuschaffen. Es ist die sanfte Form des Autoritarismus: Politik ohne Politik. Höffe Ot., & Möllers Chr., «Ist die Demokratie zukunftsfähig?», στο <https://tangenten.at/otfried-hoeffe-christoph-moellers-ist-die-demokratie-zukunftsfachig>, 2010· (πρόσβαση: 20.06.2025) και Höffe Ot., *Ist die Demokratie Zukunftsfähig?* ό.π.

³⁴ Höffe Ot., *Lebenskunst und Moral oder Macht Tugend glücklich?*, C.H. Beck, München 2007, part 16.

³⁵ Ibid, σ. 210-213.

δημοκρατίας. Εμβαθύνει περισσότερο στην απουσία ηθικής νομιμοποίησης και δημόσιας αιτιολόγησης ως συστατικών που συντελούν στη μετάπτωση. Στην περίπτωση της Ουγγαρίας χρησιμοποιούνται τρόποι νομιμοποίησης που προηγούνται της δημοκρατικής αρχής, καθώς ιδεολογικοποιείται η ηθικοποίηση της εξουσίας στο όνομα της αποτελεσματικότητας. Κατασκευάζεται η συναίνεση με μοχλό έναν εθνικό τεχνοκρατικό λόγο.

Μια μελέτη της Ουγγαρίας υπό το πρίσμα του Otfried Höffe

Έχοντας ως μελέτη περίπτωσης την Ουγγαρία, διαπιστώνει κανείς εύκολα τη μετα-δημοκρατική μετάπτωση, όπως αυτή αναλύεται μέσα από τους όρους της θεωρίας του Höffe. Από το 2010³⁶, υπό την ηγεσία του Viktor Orbán και του Fidesz, η χώρα έχει μετατραπεί σε ένα ανελεύθερο³⁷ δημοκρατικό καθεστώς. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει υποβαθμιστεί σε μηχανιστική διαχείριση³⁸ και όλα εργαλειοποιούνται στο όνομα της ασφάλειας³⁹. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Höffe, πρόκειται για απώλεια νομιμοποίησης, καθώς προτεραιότητα δίνεται στη μηχανιστική προσέγγιση.

Η τεχνοκρατική, λοιπόν, ορθολογικότητα στην περίπτωση της Ουγγαρίας έχει ως πυξίδα το αφήγημα της ασφάλειας, που χρησιμοποιεί ο Orbán. Αυτή η αποτελεσματικότητα του τρόπου με τον οποίο χρωματίζει κάθε απόφαση του αντανακλά μια διακυβέρνηση που λειτουργεί ως διοικητικός μηχανισμός στερούμενος⁴⁰ πολιτικής διάστασης. Προβάλλει τη συγκεντρωτική διακυβέρνηση με «τεχνοκρατικό» περίβλημα επικαλούμενος την αποτελεσματικότητα⁴¹ και συρρικνώνοντας τους δημοκρατικούς θεσμούς. Υπό αυτό το πρίσμα, νομιμοποιεί και τα συστήματα παρακολούθησης⁴² ενισχύοντας τη λειτουργική κυριαρχία της τεχνολογίας και απομακρύνοντας τη χώρα από τις αρχές της διαβούλευσης. Έτσι στην περίπτωση της Ουγγαρίας η αντιπαράθεση μεταξύ τεχνοκρατικής και δημοκρατικής ορθολογικότητας γίνεται έντονη, καθώς παρακάμπτεται η πολιτική διάσταση των ενεργειών και των υπό συζήτηση ζητημάτων. Η Ουγγαρία από το 2010 χρησιμοποιεί αυτήν την τεχνοκρατική ορθολογικότητα για να νομιμοποιήσει τους περιορισμούς στην ελευθερία του Τύπου, στη δράση της Κοινωνίας των

³⁶ Ungváry K., «“One Camp, One Banner”: How Fidesz Views History» στο Magyar B., & Vársárhelyi, J. (επιμ.). *Twenty-five sides of a post-communist mafia state*, Central European University Press, 2017, σ. 389-419.

³⁷ Bozóki A., «*Nationalism and Hegemony: Symbolic Politics and Colonization of Culture*» στο Magyar B., Vársárhelyi, J. (επιμ.). *Twenty-five sides*, όπ. π., σ. 459-489.

³⁸ Hoós J. «*Political Rationality and Economic Rationality and the Hungarian Public Decision-making System: Economic Efficiency versus Democracy in Hungary*» στο Rosenbaum A., Nemec J. (επιμ.), *Democratic Governance in the Central and Eastern European Countries: Challenges and Responses for the XXI Century*, 2006 Bratislava: NISPAcee, σ. 27

³⁹ Kim S., «“*Illiberal Democracy*” after Post-Democracy: Revisiting the Case of Hungary», *The Political Quarterly*, 94(3), 2023, σ. 437-444.

⁴⁰ Στο συλλογικό τόμο των Magyar B., & Vársárhelyi, J. (επιμ.). *Twenty-five sides of a post-communist mafia state*, η Ουγγαρία περιγράφεται ως «mafia state», όπου αυτός ο όρος (mafia state) δεν χρησιμοποιείται απλώς μεταφορικά ή ως ρητορική υπερβολή, αλλά κυριολεκτικά.

⁴¹ Bozóki A., Benedek I., «*Politics in Hungary: Two critical junctures*» στο Sabrina P. Ramet, László Kürti (επιμ.), *In Civic and Uncivic Values in Hungary*, Routledge, 2024, σ. 17-42.

⁴² Freedom House, *Key Developments*, June 1, 2023 – May 31, 2024 <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-net/2024> (πρόσβαση: 20.06.2025).

Πολιτών, στην ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης και στην έκφραση δημόσιας διαφωνίας, προχωρώντας σταδιακά από τη δημοκρατική στην τεχνοκρατική ορθολογικότητα, στο όνομα της σταθερότητας - και με οικονομικούς όρους - έναντι της πολυφωνίας.

Υπό την οπτική μου, η τεχνοκρατική ορθολογικότητα είναι μέσο για τη μετα-δημοκρατική μετάπτωση⁴³, όπως την περιγράφει και ο Höffe, καθώς από την πολιτική λογική οδηγούμαστε στην εργαλειακή διαχείριση της εξουσίας. Επιπλέον, αυτή η ορθολογικότητα δεν είναι πολιτικά ουδέτερη· προάγει μια μορφή διακυβέρνησης που περιορίζει τον πολιτικό διάλογο. Αναπαράγεται η ηγεμονία του κόμματος μέσω της επιρροής των κρίσεων και της ορθολογικής τεχνοκρατίας. Σύμφωνα με τον Höffe, η δυναμική διαδικασία του δημόσιου διαλόγου σε συνδυασμό με την ηθική κρίση των πολιτών είναι αυτή που συνηγορεί υπέρ της δημοκρατικής ορθολογικότητας. Και αν λάβουμε υπόψη το παράδειγμα της Ουγγαρίας εκεί η δημοκρατία αντιμετωπίζεται ως σχήμα· είναι μόνο θεσμικό σχήμα⁴⁴. Αυτό μεταφράζεται σε διαχείριση των πολιτικών ζητημάτων χωρίς το έρεισμα της πολυφωνίας⁴⁵. Ακόμα και αν θυσιάζεται το ορθολογικό αποτέλεσμα, αυτό που δεν μπορεί να θυσιάζεται είναι η συμμετοχή, καθώς η δημοκρατική ορθολογικότητα στηρίζεται κυρίως σε αυτήν.

Για τον Höffe, πρόκειται για πολιτική αποδιάρθρωση, καθώς δεν υπάρχει ορθολογική συναίνεση. Η τελευταία ουσιαστικά καλύπτεται πίσω από το επιχείρημα της τεχνοκρατικής ορθολογικότητας. Ο κοινοβουλευτισμός, αν και διατηρείται, είναι πλέον διαβρωμένος και ελέγχεται από αυταρχικές δομές⁴⁶. Η εκτελεστική εξουσία είναι η κυρίαρχη καθώς αδρανοποιείται η δημόσια σφαίρα και δεν υπάρχει αντιπολίτευση. Στη βάση αυτών, επικρατεί η ηθική απονομιμοποίηση της εξουσίας, αφού η πολιτική βούληση⁴⁷ δεν συνδέεται με τους πολίτες. Το γεγονός της εξασθένησης των θεσμών ελέγχου (για τον Höffe), όπως αυτή εκφράζεται στην περίπτωση της Ουγγαρίας με την κατάργηση της ανεξαρτησίας του συνταγματικού δικαστηρίου⁴⁸, την πρωτοκαθεδρία του εκτελεστικού μηχανισμού και την υπονόμευση του κράτος δικαίου, νομιμοποιείται⁴⁹ στο όνομα της αποτελεσματικότητας. Κάθε μορφή ελέγχου, ο περιορισμός της πολιτικής ελευθερίας, η

⁴³ Ο Kim χαρακτηρίζει την Ουγγαρία ως «ανελεύθερη Δημοκρατία μετά τη Μετα-δημοκρατία», Kim, S., «*“Illiberal Democracy” after Post-Democracy*», ό.π.

⁴⁴ Nagy Ádám C., «*The Taming of Civil Society*» στο Magyar B., Vásárhelyi J. (επιμ.). *Twenty-five sides*, ό.π. π., σ. 559-574.

⁴⁵ Bozóki, A., Hegedűs D., «*An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union*», *Democratization*, 25(7), 2018, σ. 1173–1189. <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1455664>. Η Ουγγαρία χαρακτηρίζεται ως ένα υβριδικό καθεστώς, ενταγμένο σε ένα φιλελεύθερο-δημοκρατικό υπερεθνικό πλαίσιο.

⁴⁶ Ágh A., «*The decline of democracy in East-Central Europe: Hungary as the worst-case scenario*», *Problems of Post-Communism*, 63(5-6), 2016, σ. 277-287.

⁴⁷ Bozóki, A., Benedek I., «*Politics in Hungary: Two critical junctures*», ό.π.

⁴⁸ Fleck Z., Chronowski, N., Bard P., *The crisis of the rule of law, democracy and fundamental rights in Hungary*, Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence 2022.

⁴⁹ Szelényi Z., *Tainted democracy: Viktor Orbán and the subversion of Hungary*, Hurst Publishers, 2022.

εργαλειοποίηση του εκλογικού συστήματος⁵⁰, τα φιλοκυβερνητικά MME⁵¹, η στοχοποίηση ΜΚΟ και ακαδημαϊκών θεσμών (Central European University /CEU) ερείδονται στο πρότυπο της διακυβέρνησης ως διοίκησης⁵² και όχι ως πολιτικής. Έτσι, όλες οι ενέργειες της ηγεσίας Orbán συγκλίνουν όχι μόνο στην ισχυροποίηση μιας πολιτικής εξουσίας ελέγχου αλλά και στην ιδιοποίηση του ίδιου του κράτους⁵³.

Οποιαδήποτε αντίθετη έκφραση επιχειρημάτων, σε σχέση με αυτό που πρεσβεύει η κεντρική εξουσία, παρουσιάζεται ως απειλή και, συνεπώς, αναπτύσσονται μηχανισμοί προπαγάνδας και περιορίζεται η πολυφωνία. Από το 2018, πάνω από 400 μέσα (τηλεοπτικά, ραδιοφωνικά και έντυπα) συγχωνεύτηκαν στον κυβερνητικά ελεγχόμενο οργανισμό KESMA⁵⁴, του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ανεξάρτητο έλεγχο. Τα MME προωθούν αφηγήματα που ευθυγραμμίζονται με τη ρητορική της κυβέρνησης περί αποτελεσματικότητας και εθνικής σωτηρίας. Ο τύπος, έντυπος και ηλεκτρονικός, ελέγχεται από λίγες και συγκεκριμένες ομάδες και, ως εκ τούτου, διαβρώνεται η λειτουργία του ως θεσμού που ελέγχει την εξουσία⁵⁵. Στο πλαίσιο της θεωρίας του Höffe, αυτές οι πρακτικές αποπολιτικοποιούν τη διακυβέρνηση και απεμπολούν την ηθική και πολιτική διάσταση που θα απαιτούσε νομιμοποίηση μέσω δημόσιου διαλόγου. Η δημοκρατική ορθολογικότητα εκτοπίζεται στο όνομα της διαχείρισης που περιγράφεται ως «λειτουργική ανάγκη», ενώ το εθνικό συμφέρον εμφανίζεται ως ουδέτερη, «ορθολογική» κατηγορία που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση.

Όταν η κριτική φωνή στη δημόσια σφαίρα παρουσιάζεται ως απειλή για αυτό που η κυβέρνηση Orbán χαρακτηρίζει ως εθνική ενότητα, η κυριαρχία του κυβερνώντος κόμματος αναπαράγεται μέσω της εργαλειοποίησης κρίσεων που απαιτούν λύσεις με όρους τεχνοκρατικής ορθολογικότητας. «Κατασκευάζονται»⁵⁶ εχθροί (ΜΚΟ, ΕΕ) και ενισχύεται η τεχνοκρατική αναγωγή της πολιτικής σε ζήτημα λειτουργικής διαχείρισης. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι η εκδίωξη⁵⁷ του CEU το 2018. Το συγκεκριμένο Πανεπιστήμιο βρέθηκε στο στόχαστρο της κυβέρνησης λόγω της σύνδεσής του με τον George Soros (Ίδρυμα: Open Society Soros) και την

⁵⁰Végh Z., Freedom House, *Nations in Transit 2024*, Hungary <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2024> (πρόσβαση 20.06.2025).

⁵¹ Ungváry K., «“One Camp, One Banner”: How Fidesz Views History», ό.π. σ. 410· Vársárhelyi M., «*The Workings of the Media: A Brainwashing and Money-Laundering Mechanism*» στο Magyar, B., Vársárhelyi, J. (επιμ.). *Twenty-five sides*, ό.π., σ. 491-525.

⁵² Höffe Ot., *Kritik der Freiheit. Das Grundproblem der Moderne*, ό.π.

⁵³ Magyar B., & Vársárhelyi, J. (επιμ.), *Twenty-five sides of a post-communist mafia state*, ό.π.

⁵⁴ Orange Files, «*The Central European Press and Media Foundation*» στο <https://theorangefiles.hu/the-central-european-press-and-media-foundation/> (πρόσβαση: 09.09.2025). Βλ. και Medvegy Gábor, (January 29, 2020), «*Orbán's Media Empire Unlawfully Given Green Light*» στο <https://www.liberties.eu/en/stories/fidesz-kesma-unlawful-decision-of-competition-authority/18151> (πρόσβαση: 09.09.2025).

⁵⁵ Klein, A., «*Capturing the Media: Similarities Between Viktor Orbán's and Donald Trump's Media Aspirations*», *International Journal of Communication*, 17 (2023), σ. 6697–6717.

⁵⁶ Krekó P. & Zsolt, E., «*Explaining Eastern Europe: Orbán's Laboratory of Illiberalism*», *Journal of Democracy* 29, no. 3 (2018), σ. 39-51. <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2018.0043>

⁵⁷ Enyedi, Z., «*Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary*», *Perspectives on Politics*, 16(4), 2018, σ. 1067–1074. <https://doi.org/10.1017/S1537592718002165>

προσήλωση που παρουσίαζε στις φιλελεύθερες αξίες. Μέσω, λοιπόν, νομοθετικών παρεμβάσεων, που αφορούσαν την παρουσία ξένων Πανεπιστημίων στη χώρα, εκδιώχθηκε το συγκεκριμένο Πανεπιστήμιο. Εντάσσοντας αυτή την ενέργεια στο πλαίσιο της τεχνοκρατικής νομιμοποίησης και ορθολογικότητας, η κυβέρνηση επικαλούνταν τη συμμόρφωση με όρους λειτουργικούς εξοβελίζοντας την πολιτική και αξιακή διάσταση της συζήτησης. Υπό την οπτική του Höffe, πρόκειται για την υποκατάσταση της διαβούλευσης και την υπονόμευση της νομιμοποίησης μέσω του δημόσιου διαλόγου, που λαμβάνουν χώρα στο όνομα της τεχνοκρατικής ορθολογικότητας. Με όρους του Höffe, υπήρξε αδρανοποίηση της δημόσιας σφαίρας καθώς η εξουσία δεν αισθάνεται την ανάγκη να αιτιολογεί τις αποφάσεις της ενώπιον των πολιτών, αλλά να τις παρουσιάζει μόνο ως τεχνικά «ορθές». Εδώ καθίσταται φανερή η μετα-δημοκρατική μετάπτωση, όπου η εξουσία διατηρεί το θεσμικό προσώπιο, αλλά μεταβάλλει το περιεχόμενο της νομιμοποίησης, μετατρέποντας τη δημοκρατία σε ένα σύστημα διοίκησης χωρίς πολιτική.

Η αποπολιτικοποίηση, λοιπόν, επέρχεται μέσω τεχνικών εργαλείων, με το κράτος να παρουσιάζεται ως ένας τεχνητά σχεδιασμένος λειτουργικός οργανισμός, ως μια μηχανή. Δεν βασίζεται σε ηθικές κρίσεις γιατί η λειτουργικότητα και η αποδοτικότητα που υπηρετεί δεν τις χρειάζονται ως βάσεις. Οι λειτουργικές λύσεις γίνονται η λέξη-κλειδί που ακολουθεί. Το εθνικό συμφέρον παρουσιάζεται ως ορθολογική σταθερά και, επομένως, το εννοιολογικό του περιεχόμενο αποσύρεται από το πεδίο του δημόσιου διαλόγου. Η εξουσία αντιμετωπίζεται ως τεχνική αναγκαιότητα και όχι ως πολιτική επιλογή⁵⁸. Η αποδυνάμωση της δημοκρατικής ορθολογικότητας εκδηλώνεται μέσω δημοψηφισμάτων⁵⁹, που χαρακτηρίζονται συμβουλευτικά, ή μέσω ερωτηματολογίων προς τους πολίτες που καταστρατηγούν τη διαβούλευση. Το 2022, σε ερωτηματολόγια⁶⁰ προς τους πολίτες που αφορούσαν ζητήματα της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ, διατυπώνονταν απλά ρητορικά αφηγήματα υπηρετώντας μόνο τη διαδικασία ως τέτοια, χωρίς να ερείδονται στη διαβούλευση. Δεν υπήρχε αντίλογος, απλά ρητορικά φορτισμένες ερωτήσεις για να επιβεβαιώσουν την κυβερνητική ατζέντα⁶¹. Τα δημοψηφίσματα μετατράπηκαν σε μέσα επιβεβαίωσης ειλημμένων κυβερνητικών αποφάσεων. Η διαβούλευση εκφυλίζεται έτσι σε μηχανιστικό ερώτημα, στερούμενο ουσιαστικής αιτιολόγησης ή αντιπαράθεσης. Ως εκ τούτου, η αποδυνάμωση της δημοκρατικής ορθολογικότητας δεν εκδηλώνεται μόνο θεσμικά αλλά και στη μορφή συμμετοχής που προκρίνεται. Έτσι, η αντιπολίτευση παρουσιάζεται ως απειλή για τη διατήρηση της τάξης, ενώ ο περιορισμός του δημόσιου χώρου, τόσο του πολιτικού όσο και του πολιτισμικού, παρουσιάζεται ως νίκη της δημοκρατίας.

⁵⁸ Πρόκειται για αυτό που, στην ορολογία του Habermas, θα αντιστοιχούσε στην αποικιοποίηση του βιόκοσμου (Lebenswelt) από τα συστήματα, και ειδικότερα μέσω της τεχνοκρατίας.

⁵⁹ Pállinger Z. T., «Referendums and “National Consultations” in Hungary» στο Bos E., Lorenz A. (επιμ.) Politics and Society in Hungary: (De-) Democratization, Orbán and the EU, Springer, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-39826-2_6, 2022, σ. 99-120.

⁶⁰ ILGA Europe, *Anti-LGBT Hungarian Referendum is in Bad Faith*, (01.04.2022) στο <https://www.ilga-europe.org/news/referendum-hungary-3-april-2022/> (πρόσβαση: 09.09.2025).

⁶¹ ILGA-Europe, *Annual review of the human rights situation of LGBTI people in Hungary*, 2022, <https://www.ilga-europe.org/report/annual-review-2022/>

Η περίπτωση της Ουγγαρίας, λοιπόν, όπως μπορεί να ερμηνευτεί υπό το πρίσμα της θεωρίας του Höffe, καταδεικνύει ότι μια δημοκρατία μπορεί να οδηγηθεί στη μετάπτωση χωρίς να καταργηθεί τυπικά. Τα εξωτερικά της χαρακτηριστικά μπορεί να διατηρούνται αλλά απουσιάζει η εσωτερική της ουσία. Αυτή είναι και η μετα-δημοκρατική μετάπτωση, μια λειτουργικά αποδοτική αλλά ηθικά από-νομιμοποιημένη διακυβέρνηση που διοικεί χωρίς να αφήνει χώρο στην πολιτική.

Συμπεράσματα

Όταν η λήψη αποφάσεων μετατρέπεται σε μια α-πολιτική διαδικασία τότε αλλάζουν και οι προτεραιότητες. Η πολιτική συμμετοχή αποκτά δευτερεύουσα σημασία και η νομιμοποίηση μετατοπίζεται προς την κατεύθυνση των αποτελεσμάτων. Ο Höffe με αφορμή το ερώτημα, τι σημαίνει τεχνοκρατικά ορθή διαδικασία λήψης αποφάσεων, θέτει το πρόβλημα της νομιμοποίησης: τι συμβαίνει όταν οι θεσμοί υπάρχουν μεν, αλλά η συμμετοχή των πολιτών απουσιάζει τόσο, ώστε το ίδιο το ερώτημα της νομιμοποίησης παύει να τίθεται; Τότε η πολιτική μετατρέπεται σε διαχειριστικό μηχανισμό και η δημοκρατία σε διαδικασία χωρίς δημόσια σφαίρα. Η δημόσια χρήση του λόγου χάνει τη σημασία της ως ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της διαβούλευσης. Η μορφή της δημοκρατίας παραμένει ανέπαφη αλλά το περιεχόμενο έχει διαβρωθεί από την ηθική απονομιμοποίηση και τον συγκεντρωτισμό.

Η μετα-δημοκρατική μετάπτωση συνδέεται άμεσα με την κρίση της νομιμοποίησης, όπου η ενεργή συμμετοχή των πολιτών εξαντλείται στη διαδικαστική της διάσταση, χωρίς να ερείδεται στο «πολιτικό». Το παράδειγμα της Ουγγαρίας καταδεικνύει πως η συναίνεση μπορεί να κατασκευάζεται εκ των άνω, από το ίδιο το κράτος (κυβερνητικό μηχανισμό), υποκαθιστώντας τη δημόσια διαβούλευση και τον πολιτικό ανταγωνισμό. Σε αυτό το πλαίσιο, η θέση του Höffe είναι κρίσιμη: το κοινωνικό συμβόλαιο δεν πρέπει να ιδωθεί μόνο ιστορικά, αλλά κυρίως ως κανονιστική αρχή που θεμελιώνεται στην ικανότητα των ελεύθερων και αυτόνομων υποκειμένων να θέτουν οι ίδιοι, μέσω της πρακτικής τους λογικής, αρχές δικαιοσύνης. Αυτή η κανονιστική διάσταση είναι που προσδίδει αξία σε κάθε μορφή πολιτικής σύμβασης, όπου το ηθικό υπόβαθρο δεν εκλείπει. Στην περίπτωση της Ουγγαρίας, όμως, βλέπουμε μια επικίνδυνη μετάπτωση. Ο δημόσιος λόγος ελέγχεται, η πολιτική πολυφωνία καταπνίγεται και η συναίνεση κατασκευάζεται από το κράτος. Πρόκειται για την απώλεια της δημόσιας χρήσης της λογικής.

Η «πολιτική χωρίς πολιτική», την οποία επισημαίνει ο Höffe, καθίσταται πλέον πραγματικότητα, ενώ επιβεβαιώνεται και το βασικό του επιχείρημα ότι η μετα-δημοκρατική μετάπτωση συντελείται «εντός» της δημοκρατίας, όχι «εκτός» αυτής. Η περίπτωση της Ουγγαρίας λειτουργεί ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπου όλες εκείνες οι προϋποθέσεις που έχει θέσει ο Höffe έχουν απολεστεί: η ενεργή συμμετοχή των πολιτών, η ηθική αυτονομία, η κριτική διαβούλευση. Αυτή η πολιτική πραγματικότητα κάνει τη δημοκρατία να είναι επιφανειακή, απομακρυσμένη από τις καντιανές αρχές, μετατρέποντας τη δημοκρατία σε διαχειριστικό εργαλείο.

Από τη στιγμή που το ηθικό υπόβαθρο είναι απόν, το ερώτημα δεν είναι πλέον αν οι πολίτες αναγνωρίζουν τη νομιμότητα ως λογικά θεμελιωμένη ή ηθικά αποδεκτή. Ο κρίσιμος διαχωρισμός

μεταξύ του «νόμιμου» και του «νομιμοποιημένου» γίνεται τότε κεντρικός για την κατανόηση της πολιτικής πραγματικότητας. Στο όνομα της αποτελεσματικής διακυβέρνησης, νομιμοποιούνται πρακτικές, όπως ο έλεγχος του δημόσιου λόγου μέσω των ΜΜΕ, η υπονόμηση της πολιτικής πολυφωνίας, ο περιορισμός της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Ο Höffe, μπροστά σε αυτά τα φαινόμενα, θέτει το καίριο ερώτημα αν έχει μέλλον η δημοκρατία. Η απάντησή του είναι σαφής: αν η δημοκρατία απολέσει την ανανεωτική δυναμική της, μέσω του αυτοκαθορισμού και της ηθικής αυτονομίας των πολιτών, τότε η μετα-δημοκρατική μετάπτωση δεν είναι απλώς μια πιθανότητα· είναι ήδη πραγματικότητα. Η δημοκρατική ορθολογικότητα, ως διαδικασία που υπερβαίνει την τεχνοκρατική αποτελεσματικότητα, παραμένει το μόνο αντίβαρο στην πολιτική απορρύθμιση και την ηθική από-νομιμοποίηση που πλήττουν τις σύγχρονες δημοκρατίες.